

A nemzetiségek és a magyar parlament (1867-1918)¹

Sokan úgy gondolják, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia egyik alapvető problémája volt a nemzetiségi feszültségek rendszere. Úgy vélik, hogy az első világháború kataklizmája nélkül is ez lehetett volna a Monarchia halálának egyik oka. Nem tudjuk, hogy igazuk van-e, mert a Monarchia végül is nem ebbe halt bele. Az mindenesetre bizonyos, hogy a nemzetiségi problémák feszítő ereje egyre jobban áthatotta az Osztrák-Magyar Monarchiát.

Ebben az írásban egyáltalán nem vállalkozom arra, hogy áttekintsem a nemzetiségi problematika történetét. Még csak arra sem, hogy részletező elemzését nyújtsam a Monarchia osztrák és magyar parlamentarizmusának, helyüknek az adott birodalomrész politikai struktúrájának.

Célom viszont, hogy megmutassam: a magyar parlament és a nemzetiségek viszonyában melyek voltak a meghatározó tényezők. Egyben az is célom, hogy jelezzem: minden igazság mellett létezik egy másik igazság is.

Az Osztrák-Magyar Monarchia: terület, népesség, etnikai arányok

A Habsburg birodalom utolsó létformája, az Osztrák-Magyar Monarchia multietnikus és multikulturális birodalom volt.² Az Osztrák-Magyar Monarchia mint politikai szerkezet az 1867-es osztrák-magyar kiegyezéssel jött létre.

Az Osztrák-Magyar Monarchia egyik felét a Magyar Szent Korona Országai alkották. A magyar állam területe ekkor 325.411 km² tett ki, s 1910-es adatok szerint itt 20,8 millió ember élt. A birodalom másik felét kitevő Ausztria területe 300.005 km² volt, és ugyancsak az 1910-es felmérés alapján 28,5 millió lakost számlált.

¹ A tanulmány alapja: Gerő András: *Az elsöprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó 1988. Az adott írás a Brit Akadémia konferenciájára készült, melynek címe: „Parliaments and Minorities: Ethnicities, Nations and Religions in Europe, 1848-1948”. A konferenciát 2014. május 12-14. között rendezték meg Londonban.

² Az Osztrák-Magyar Monarchia területi, népességi, etnikai arányainak bemutatásához felhasználtam Kann, Robert A.: *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*. Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press, 1977.; Reden, Alexander Sixtus von: *Az Osztrák-Magyar Monarchia. Történelmi dokumentumok a századfordulótól 1916-ig*. Budapest-Salzburg, Széchenyi Kiadó-Druckhaus Nonntal Bücherdienst, 1989. *The Austro-Hungarian Dual Monarchy (1867-1918)*. Eds.: Zsuzsa Gáspár, Paul Hanebrink, András Gerő. New Holland Publishers, London, 2008. (Továbbiakban Dual Monarchy, 2008.)

Ausztriában a német nemzetiségűek aránya 36%-ot tett ki, őket követték a csehek 23%-nyian, majd a lengyelek (16%), az ukránok (13%) és a szlovének (5%). A maradék számasságon más nemzetiségek osztoztak. Jól látszik, hogy Ausztriában a német nyelvű népesség dominált, de nem tett ki többséget.

A Magyar Szent Korona Országai³ közjogilag magában foglalta a Magyar Királyságot, a Horvát-Szalvón Királyságot és Fiume körzetét mint a magyar szent korona „külön testét” (corpus separatum). A Magyar Szent Koronai Országai között sajátos viszony állott fenn. A Magyar Királyság és Horvátország között éppúgy kiegyezés jött létre (1868), mint Ausztria és Magyarország között. A magyar kormánynak a horvát belügyekbe nem volt beleszólása, és Horvátországnak önálló parlamentje is volt. Fiumét saját kormányzója igazgatta, s a maga 21,5 km²-én szabad városnak számított. A várost többségében olaszok lakták.

Azáltal, hogy Horvátország beligazgatásában önállóságot élvezett, önálló fővárossal rendelkezett (Zágráb), 42,5 ezer km²-nyi területét és 2,6 millió lakosát (1910) rendszerint nem számolták a Magyar Királyság keretei közé.

Az Osztrák-Magyar Monarchia a magyar szent korona jogán 1878-ban okkupálta, majd 1908-ban annektálta Bosznia-Hercegovinát, amelynek területe 51.000 km², lakóinak száma 1910-ben 1,9 millió volt. Miután a közös pénzügyminiszter, azaz közvetlenül Bécs irányítása alatt állt, ezért területét és lakosságát nem számolták bele a Magyar Királyság keretei közé.

Azért volt szükséges mindezt elmondani, hogy tisztázzam: a továbbiakban a Magyar Királyságról és nem a Magyar Szent Korona Országairól beszélek. Az egyszerűség kedvéért a Magyar Királyságot a továbbiakban Magyarországnak fogom hívni.

Magyarország: terület, népesség etnikai arányok

Magyarország területe 282.870 km², lakossága 1910-ben 18,2 millió volt. A területet illetően a kiegyezés, illetve annak következménye igen nagy jelentőséggel bírt. 1867-ben Erdély ismét Magyarország része lett, az ország déli részén az Oszmán Birodalom fennhatóságának megszűntét követően kialakított és Bécsből irányított Katonai Határőrvidék is a magyar kormányzat fennhatósága alá került. Lényegében visszaállt az ország XVI. században megszűnt területi egysége. Az így kialakult államterületen 63 vármegye és 27 törvényhatósági jogú város alkotta a közigazgatási beosztást.

³ A magyar vonatkozásokhoz, illetve a magyar adatokhoz lásd Gerő András: *Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa*. ÚMK, Budapest, 2010.

Magyarország, akárcsak Ausztria, etnikailag igencsak heterogén összetételű egységet képezett. Mégis – a heterogenitás ellenére – jóval homogénebb képet mutatott, mint a birodalom másik fele. Magyarországon a XIX-XX század fordulóját követően a magyarok többségi nemzetté váltak. Míg az 1860-as évek végén 45-46%-os arányt tettek ki, addig 1910-re ők adták az ország lakosságának 54,5%-át. Az a tény, hogy többségbe kerültek több tényező egymásra hatásából alakult ki. Kiemelném azt, hogy a lakosság 5%-át kitevő zsidóság jelentős többségében a magyarokhoz asszimilálódott, s az sem elhanyagolható szempont, hogy a Magyarországról történő kivándorlás jobban érintette a nemzetiségeket, mint a magyarokat.

A magyarok országos többsége nem jelentette azt, hogy egyes területeken a magyarok ne a kisebbséget alkották volna. Az ország egészét tekintve a második legnagyobb etnikum, a románok (16,1%) Erdélyben többséget alkottak. A harmadik legszámosabb csoport, a szlovákok (10,7%) ugyanezt mondhatta el magáról Magyarország északi vármegyéiben, a magyarok által Felvidéknek nevezett tájegységen. A negyedik legnagyobb etnikai csoport, a németek (10,4%) zömükben inkább egyes tömbökben, mintsem összefüggő területsávokban helyezkedtek el. A ruszin (ukrán) népesség (2,5%) nagyrészt az északkeleti vármegyékben összpontosult, míg a szerb (2,5%) és a horvát (1,1%) lakosság a Délvidéken, illetve a délnyugati megyékben volt jellemző. Az „egyéb” kategóriába sorolt népesség (2,2%) körében egyaránt fellelhetőek szlovének, bunyevácok, csehek, lengyelek, stb. Ők nem jellemezték, inkább csak színezték az ország etnikai térképét.

A magyarországi nemzetiségek elhelyezkedése – annak ellenére, hogy egyes esetekben egész tájegységeket fedtek le – sok esetben kevert, illetve szórt jelleget öltött, azaz például román és magyar település éppúgy követhette egymást, mint ahogy egy településen belül különféle nemzetiségek éltek egymás mellett, egymással keveredve.

Népképviselői parlament és választójog

Magyarországon az 1848-as „törvényes forradalom” nyomán jött létre a népképviselői országgyűlés.⁴ A rendi képviseletet váltotta le ez a politikai forma. A népképviselő elvének

⁴ A magyar országgyűlés dualizmuskori történetéhez lásd Adalbert Toth: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892*. R. Oldenbourg Verlag, München, 1973.; András Gerő: *The Hungarian Parliament (1867-1918). A Mirage of Power*. Columbia University Press, New York, 1997. (Az eredeti kiadás: Gerő András: *Az elsöprő kisebbség*. Gondolat, Budapest, 1988.) (Továbbiakban Gerő, 1997.); Boros Zsuzsanna-Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)*. Korona Kiadó, Budapest, 1999. (Továbbiakban Boros-Szabó, 1999.); Pesti Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Osiris, Budapest, 2002.; Jean Bérenger-Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608-1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. (A mű eredeti kiadása: Jean Bérenger – Charles Kecskeméti: *Parlement et vie Parlementaire en Hongrie, 1608-1918*. Paris,

bevezetése szükségessé tette a választójog szabályozását is; ez az 1848. évi V. törvénycikkben öltött testet.

Az 1848-as törvény liberális volt.

Liberalizmusa abban állt, hogy vagyoni, jövedelmi és értelmiségi cenzussal biztosította a választójogot a 20. életévüket betöltött férfiak számára, s választhatóságukat 24. életévükön felül. Liberalizmusának mértékét jól jelzi, hogy a szabadelvűség akkori mintaállamának tekintett Angliában magasabb cenzusok léteztek. A jóval nagyobb lélekszámú országban alig százezerrel volt több választó, mint Magyarországon, s ha más európai államokkal vetjük össze a korabeli Magyarországot, akkor is rendkívül kedvező marad a kép, hiszen végeredményben a lakosság 7-8%-ára (más, némileg túlzó számítások szerint 10%-ára) terjed ki ez a politikai jog. Összességében – Svájctól eltekintve – a korabeli Európa legalacsonyabb cenzusa volt Magyarországon.

Még jelentősebb azonban, hogy az addigiakhoz képest mekkora előrelépést jelentett a törvény, hiszen 1848-ig csupán a feudális előjogokkal rendelkezők választhattak, s ez – figyelembe véve azt is, hogy a lakosság arányához képest Magyarország rendelkezett az egyik legnagyobb lélekszámú nemességgel Európában – a népesség alig 2%-át tette ki.

Az 1848-as törvény önmagát ideiglenesnek tekintette. Mindazonáltal 1848-ban, 1861-ben, 1865-ben, 1869-ben és 1872-ben is, tehát öt választás során maradt érvényben ez a törvény.

1874-ben újraszabályozták a választójogot, az 1874. évi XXXIII. törvénycikk lesz az, amelynek alapján a korszak, a dualista időszak összes választása lefolyik. A törvény hatását hosszabb időszorban az alábbi táblázat mutatja.

A választók száma és a népességhez viszonyított arányok 1869 és 1910 között⁵

Év	A lakosság száma milliókban	A választójogosultak száma ezrekben	A népesség százalékban
1869	13,2	902	6,7
1874	13,5	846	5,5
1881	13,7	821	6,0
1884	14,3	842	5,9
1887	14,6	847	5,6
1892	15,3	870	5,7
1896	15,9	890	5,6
1901	16,8	1025	6,1

Honoré Champion Éditeur, 2005.) (Továbbiakban Béranger-Kecskeméti, 2008.). A tanulmányban felhasznált adatok fellelhetők az említett művekben, noha elsődlegesen saját könyvemre támaszkodtam.

⁵ Gerő, 1997, 50.p.

1905	17,6	1057	6,0
1906	18,0	1085	6,2
1910	18,2	1162	6,4

A választásra jogosultak száma a törvény következményeként csökkent, illetve gyakorlatilag stagnált. A századfordulóra a visszaesés mértéke oly nagy volt, hogy el kellett törölni azt a rendelkezést, miszerint az adóhátralékosok a választói névjegyzékből töröltetnek. Az 1899. évi XV. törvénycikk ezt a korlátozást megszüntette, és így 118 ezerrel nőtt a választók száma. Az adatok tanúsága szerint a jórészt adóalapra helyezett 1874-es census alig tudta „beengedni” az utánpótlásokra hivatott rétegeket. Így aztán nem egyszerűen merev és az 1874-es állapotokat tekintve jogmegszorító volt a törvény, hanem – s ez talán a fontosabb – fejlődésképtelennek is bizonyult. Kettősen is: egyrészt – mint láttuk – önmagához képest, másrészt nemzetközi összehasonlításban a korabeli Európai fejlődéshez viszonyítva. Míg Magyarországon 1906-ban a lakosság 6,2%-a választójogosult, addig a századforduló Európájában, Németországban 22%, Franciaországban 28%, Angliában 16%, s még a szűk cenzust alkalmazó Itáliában is 8%. Ausztriában, a Monarchia másik felében ekkor a választójogosultak aránya a lakosságon belül 27% - igaz viszont, hogy Ausztriában lehetséges volt a parlamentet semmibe vevő rendeleti kormányzás is.

Más számítások másként fogalmazva (kerekített számokkal) ugyanezt támasztják alá: míg Anglia 40 milliós lakosságából a magyar arányok szerint 2 millió szavazó lenne, valójában 7 milliónyi van; Németország 52 milliós népességéből magyar arány szerint 2,7 millió szavazó lenne, valójában azonban majdnem 11 millió van; s Magyarországon az 1892-es 870.000 szavazó helyett az angol rendszer esetében lenne 2,7 millió, a német szisztéma szerint 3,9 millió, s a francia szerint 4,5 millió.

Itt és most nem részletezném a választójog egyéb anomáliáit – így például a választókerületek rendkívül egyenlőtlen demográfiai eloszlását, illetve azt, hogy a korszak egészében nyílt és nem titkos szavazás volt érvényben. Az mindenesetre ebből a vázlatos áttekintésből is világos, hogy Magyarországon a XIX. század második felében egy egyre szűkebb körre kiterjedő választójogi keret jött létre.

Nemzetiségi arányok

A választójogon belüli nemzetiségi arányok a következőképpen néztek ki. 1906-os adatok szerint a magyarok az összlakosság 54,5%-át tették ki, s a választásra jogosultakon belül 56,2%-os arányt képviseltek. A németek a maguk 10,4%-os lakossági arányukkal 12,7%-nyi választójogosultat adtak. A szlovákok 10,7%-os lakossági aránnyal 11,4%-nyi szavazót adtak.

A románok 16,1%-es lakosságaránnyal 11,2%-nyi szavazójogosultsággal rendelkeztek. A kárpát-ukránok (rutének) 2,5%-os lakosságaránnyal 2,9%-nyi szavazójogosulttal bírtak. A horvátok 1,1% lakosságaránnyal 1,2%-nyi jogosultsággal rendelkeztek. A többi nemzetiségnél a lakosságszám és a szavazójogosultsági arány nagyjából-egészében megfelelt egymásnak.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a németek jelentősen túlreprezentáltak, a románok viszont még jelentősebben alulképviselettek. A többi nemzetiség a lakosságban elfoglalt arányához képest – jelentéktelen mértékben ugyan – inkább felül, mint alul képviselet. Igaz ez a magyarokra is, akik lakossági arányukhoz képest csak kis mértékben felülképviselettek.

Ha most ehhez képest megnézzük azt, hogy a különféle országgyűléseken hogyan nézett ki a nemzetiségi aránya, akkor elég furcsa adatot kapunk.⁶

Korszakunkban – s itt most eltekintenék az apróbb változásoktól – Magyarországon a népképviselői országgyűlés 413 képviselőből állt.

A nemzetiségi képviselők száma és aránya az országgyűléseken (1867-1918)

Év	Nemzetiségi képviselők száma	Százalékarányuk az összes képviselőhöz képest
1869	3	1,4
1872	9	2,2
1875	24	5,8
1878	9	2,2
1881	14	3,4
1884	16	3,9
1887	9	2,2
1892	0	0
1896	0	0
1901	16	3,9
1905	10	2,4
1906	26	6,3
1910	8	1,9

Meglepő.

⁶ Béranger-Kecskeméti, 2008, 424.p.

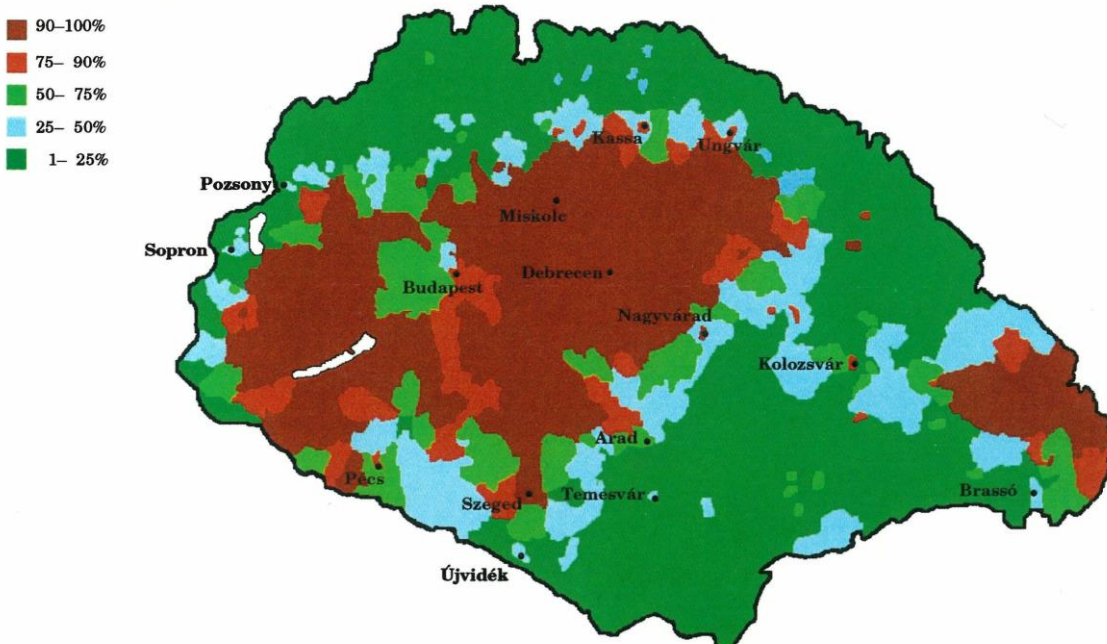
Meglepő, hogy míg a választójogon belül némi aránytalansággal jelen vannak a nemzetiségi szavazók, addig a parlamenti képviselők között igen kicsi az arányuk. Ha hozzávesszük ehhez azt is, hogy a korabeli Magyarországnak jelentős részben voltak kompakt nemzetiségi vidékei – s így nemzetiségi többségű választókerületei –, akkor még inkább meglepődhetünk.

Etnikai arányok és választási eredmények

Ha még a nemzetiségi többségű választókerületek is ilyen kevés nemzetiségi képviselőt választottak meg, akkor felmerül a kérdés: kire szavaztak? Az alábbi térképek⁷ jól jelzik, hogy a dualizmus kori választásokon a különféle területek milyen nemzetiségi, illetve politikai karakterisztikával rendelkeztek.

Az első térkép azt jelöli, hogy melyek voltak azok a vidékek, ahol a magyar népesség nagy volt, és melyek azok, ahol egyre kisebb.

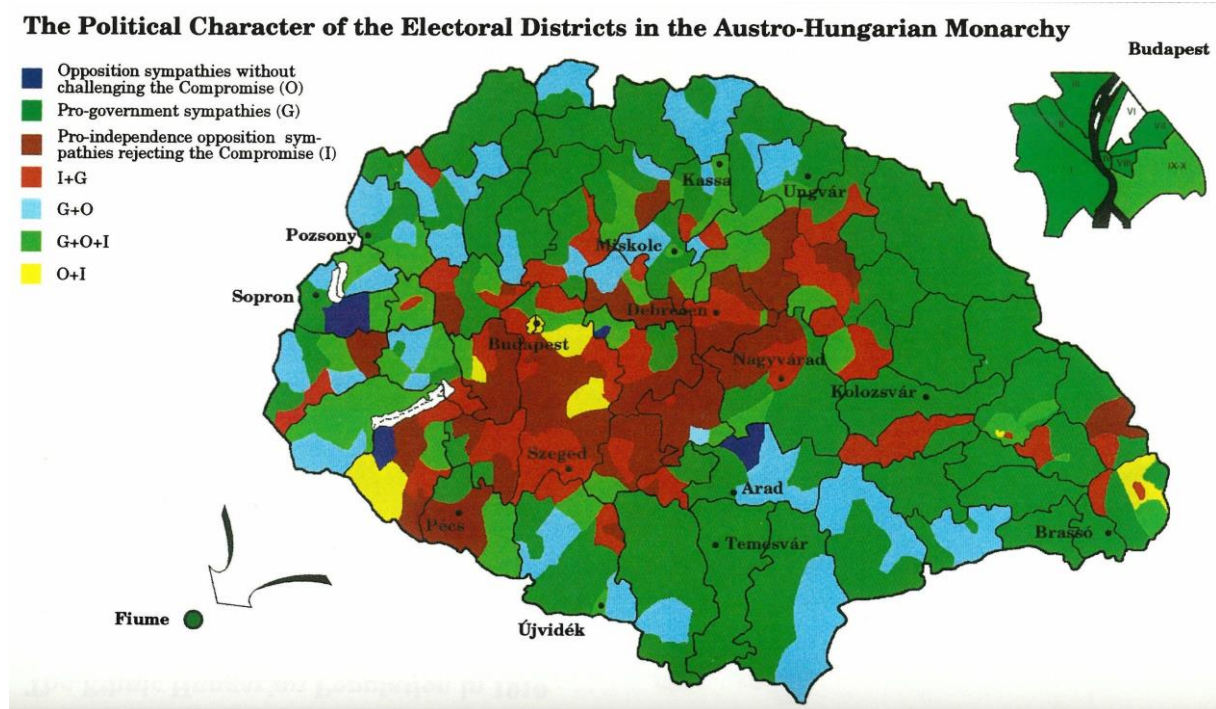
The Ethnic Hungarian Population in 1910



Mint a térképből látható – durván fogalmazva – a korabeli Magyarországon a magyarok egy északkeleti – délnyugati tengely mentén helyezkedtek el (kivételt képez az Erdély szélén található Székelyföld). Ezt a tengelyt öleli körül a különféle nemzetiségekből álló „patkó”.

⁷ Gerő, 1997, 188-189.pp.

S most nézzük meg, hogy az 1869-1910 közötti választásokon hogyan szavaztak ezek a vidékek:



Mint az jól látszik, míg a magyarlakta vidékek az adott politikai rendszert, a kiegyezést erőteljesen megkérdőjelező politikai magatartást tanúsítottak, addig a nemzetiségi vidékek az adott politikai struktúrát és a kormánypártot támogató politikai magatartást testesítették meg.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a magyar szupremáciára épülő politikai világ stabil támogatói döntő többségében a nemzetiségi kerületekből kerültek ki; mondhatnám azt is, hogy a magyar nacionalizmus mérsékeltbb változatát a nemzetiségi szavazók legitimálták, s így – közvetve – támogatták a Habsburg Birodalom 1867-ben létrejött kétközpontú szerkezetének fenntartását, fennmaradását.

Úgy tűnik – legalább is a választási eredmények alapján –, hogy a fenti állítás igazolható. De nem biztos, hogy ez a teljes igazság.

Magyar szupremácia

A kiegyezés nyomán létrejött Magyarországon a magyar politikai elit megosztott volt a tekintetben, hogy támogatja-e ezt a kompromisszumot, illetve a birodalmi létet, vagy nem. Az egész korszak egyik fő politikai törésvonalát adta az, hogy ki állt a Monarchia fenntartása

mellett, és ki akarta a független, a birodalom másik felével csak az uralkodó közösségét vállaló magyar államot.

Most természetesen nem az a kérdés, hogy melyik álláspont volt politikailag realista, illetve nem realista opció. Itt és most csak a magyar politikai elit megosztottságának jelzése a fontos. Ez a megosztottság nyilvánult meg abban, hogy a magyar politikai élet az úgynevezett „közjogi” törésvonal mentén formálódott: léteztek a kiegyezés alapján álló pártok, illetve az azt elutasító ilyen-olyan „függetlenségi” formációk.

Ez volt a különbség.

De volt azonosság is.

Az azonosság abban állt, hogy minden magyar politikai erő úgy gondolta: Magyarország a magyaroké; őket illeti a politikai fensőbbtség. Már 1868-ban deklarálták⁸: „...Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is, politikai tekintetben egy nemzetet képeznek az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja...” Az egységes magyar politikai nemzet pedig azt is jelentette, hogy az ország államnyelve a magyar, s ebből következőleg a magyar országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve is egyedül a magyar. Az egységes politikai nemzetfogalom gyakorlati érvényesülésében a magyar elit döntötte el az ország sorsát. Ez nemcsak a magyar nyelv és a magyar kultúra szupremáciáját jelentette, hanem az itt élő nemzetiségek számára folyamatosan azt az üzenetet közvetítette: az ország a magyaroké, s övük a kulturális fölény is. Jól mutatta ezt a közeget az 1896-ban megünnepelt 1000 éves honfoglalási évforduló.

1896 három fő értéket kívánt tudatosítani. Ezek az értékek egyenrangúnak tekinthetőek.

Először is azt akarták tudatosítani, hogy a magyar állam megtalálta a helyét, és annyi szerencsétlen történelmi korszak után végre tartós, megnyugvást jelentő helyzetbe jutott. Erre utalt az, hogy az Ezredévi Emlékmű tizennégy helyet biztosító királygalériájába zárószoborként Ferenc Józsefet „tervezték be”. Erre utal az is, hogy a történelmi Magyarország (a „Szent István-i birodalom”) mint örök időkre szóló adottság szerepelt a különféle megnyilatkozásokban annak ellenére, hogy az országlakosok felét részben olyan nemzetiségek tették ki, amelyeknek komoly etnikai és állami hátvédjük volt a határ túloldalán. De erre utalt az is, hogy a ceremonialitás a historizálás jegyében fogant: az adott jelen a történelem pozitív beteljesedéseként jelent meg.

⁸ 1868:44. törvénycikk. A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. In: *Magyarország történet a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Szerk.: Pajkossy Gábor. Osiris, Budapest, 2003. 525-529.pp.

Másodszor az 1896-os millennium azt állította: Magyarországot a magyar szupremácia hatja át. A magyarok gazdasági, kulturális, politikai fölényben vannak, és ez hiteles, indokolható fölény. Erre utalt magának a honfoglalásnak a mitizálása; a ma újra látható Feszty-körkép, amelyen a honfoglaló magyar férfiak „megszerzik” a szláv nőket.⁹ De erre utalt az Ezredévi Kiállítás is, ahol a megszolgált szupremácia minden kellékét felvonultatták, s ahol a nemzetiségeknek csak egy skanzenszerű műfaluban jutott hely.

Harmadszor – s ez az elem hitelesítette az előző kettőt – a millennium azt mondta: az ország képes a modernizációs-civilizatorikus áttörésre, s magáévá tudja tenni az iparosítás, a polgári átalakulás élenjárónak tartott európai értékeit. Erre utaltak az államigazgatási-hatalmi beruházások; az infrastrukturális fejlesztések; azok a kulturális nagyberuházások, amelyek – múzeumként – a kulturális tőkefelhalmozás képességéről tanúskodtak. A XIX. század „haladás”-eszméjét tették tárgyiasulttá, megfoghatóvá, mindenki számára beláthatóvá. S ha a haladás – a megkérdőjelezhetetlen haladás – megmutatkozik, akkor bizony hitelessé válik a nyugvóponton és beteljesültségre jutott történelmi politikai helyzet és a magyar szupremácia is. Ahogy a korszak legolvasottabb írója, a magyar irodalom klasszikusává lett Jókai Mór is megfogalmazta: „*Terjeszkedni nem földadata Magyarországnak, de emelkedni igen.*”¹⁰

A nemzetiségeknek ezt a politikai és kulturális keretet kellett tudomásul venniük; ezt a Magyarországot fogalmat érzékelték. Számukra magyar oldalról alapvetően kétféle ajánlat létezett: vagy támogatják a durvábban nacionalista függetlenségi irányzatot, vagy elfogadják a kiegyezés alapján álló, s így a Habsburg Monarchia oszthatatlanságát támogató, mérsékeltebb nacionalista politikát. Ez utóbbit tették.

Ez persze nem jelenti azt, hogy azonosultak is volna vele.

Alternatív nemzetiségi magatartás

A nem azonosulás több formát öltött.¹¹ Anélkül, hogy ennek most a részleteibe bocsátkoznék, néhány nemzetiségi értelmiségi és politikus is az országon belül területi autonómiát kívánt. Soha nem kapták meg.

Volt olyan nemzetiség, amelyik sokáig úgy döntött: passzivitással reagál, s nem vesz részt a választásokon. A döntően románok lakta Naszód vármegyében volt olyan

⁹ A Feszty-körképet sokéves munkával helyreállították és ma Ópusztaszeren látható. Történetét feldolgozza: Szűcs Árpád - Wojtowicz Malgorzata: *A Feszty-körkép*. Helikon Könyvkiadó, Budapest, 1996.

¹⁰ Jókai Mór: Utószó. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. Athenaeum, Budapest, 1898, 10. kötet. 840.p.

¹¹ Boros-Szabó, 1999, 28-39.pp.

választókerület, ahol kettő, azaz 2 szavazattal választottak meg egy képviselőt. Kisebb mértékben, de hasonló reakciókat figyelhetünk meg a szerbek és a szlovákok esetében is.

Keresték azokat a területeket, amelyen a politikai struktúra legitimálása megkerülhető. Rendkívüli módon fellendült akár a szlovákoknál, akár a szerbeknél a kulturális tevékenység, az egyesületi aktivitás, az alternatív politizálás. Igyekeztek élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a nemzetiségi nyelvek tekintetében a már idézett 1868-as törvény biztosított; s időről-időre számon kérték a törvény betartását.

A nemzetiségi aktivitás az előbbiekkal összefonódó, de tőle részben független területévé vált a nemzetiségi alapon elgondolt tudatos gazdasági tevékenység, amely például erőteljesen törekedett a különféle szövetkezeti rendszerek kiépítésére.

A századforduló után egyre inkább fellendült a passzivitástól eltávolodó nemzetiségi direkt politikai aktivitás, amit jelez az is, hogy 1906-ban került be a legtöbb (26) nemzetiségi képviselő a parlamentbe. Ez a fellendülés nem volt tartós – legalábbis, ami a parlamentet illeti –, de a világháború kitöréséhez közeledve mégis egyre markánsabbá vált a nemzetiségi aktivitás.

A nemzetiségek tekintetében tehát inkább két igazság együtteséről van szó. Egyfelől legitimálták a magyar szupremáciára épülő politikai rendszert, másfelől azonban – egyéb tevékenységeikkel – folyamatosan meg is kérdőjelezték azt.

Mindemellett a politikum alatti világban egy viszonylag békés és normális együttélési modell érvényesült. A magyarországi nemzetiségi együttélés alapvető légkörét nem a gyűlölet és a pogromlogika szabta meg. Az együtt élő népek sok esetben átvették egymás étkezési kultúráját, szokásait, népzenejét. Tömeges nemzetiségi villongásokról nem beszélhetünk. Biztonsággal állíthatjuk, hogy alapvetően békés egymás mellett élés volt a jellemző, amely sok esetben átcsapott egyfajta természetes asszimilációs folyamatba is. Ehhez elegendő megnézni bármely XX. századi telefonregisztert, ahol szláv vezetéknevvvel magyarként jelennek meg az előfizetők.

A magyar kormányzat igazán erőszakos asszimilációs kísérlete csak akkor következett be, amikor – rövid időre (1906-1910) – a függetlenségi ellenzék is a kormányhatalom részese lett.

A nemzetiségi szavazók évtizedekre visszamenőleg igazolva érezhették magukat.